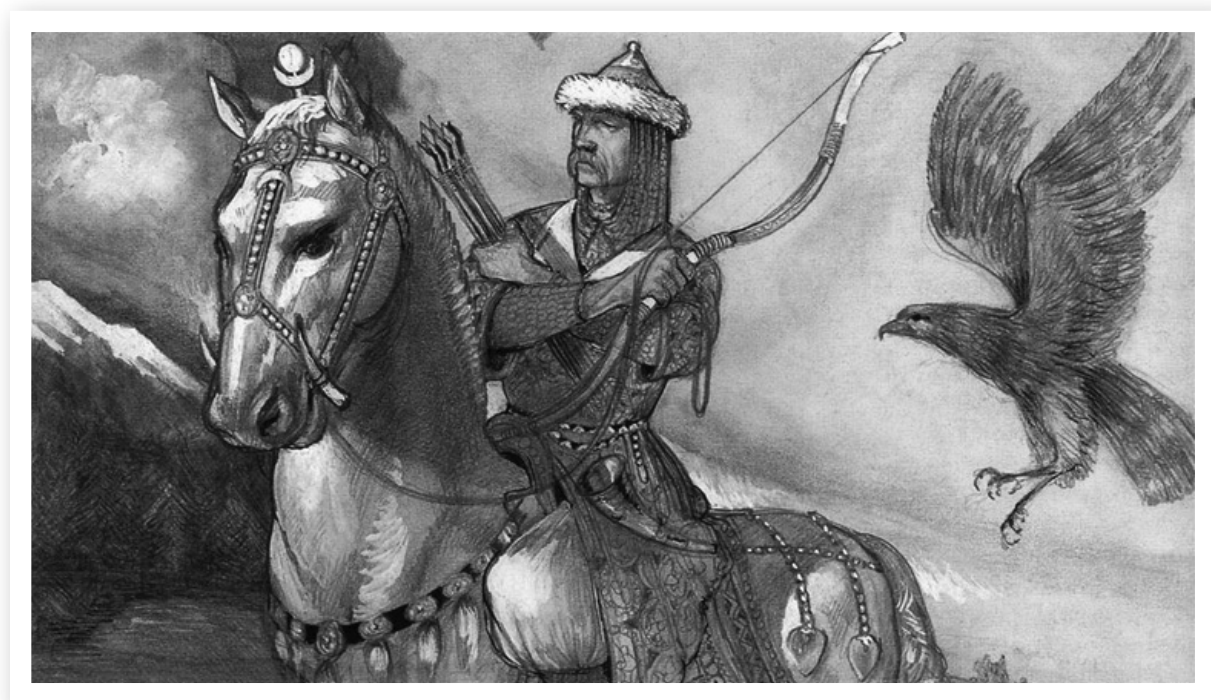

A HONFOGLALÁSTÓL 1437-IG (896-1437)

László Gyula régész rajza Álmos fejedelemről

A történet a IX. század végén kezdődik, amikor a Kárpát-medencében megjelent egy ismeretlen nép, Árpád vezetésével. Nyelvük nem hasonlított egyetlen régebb óta Európában élő nép nyelvére sem, az idegenek számára furcsa dolgaik és szokásaik voltak. Ruhájukat nem csatokkal, hanem gombokkal fogták össze, lábbelijüknek sarka volt, hogy ki ne csússzon a kengyelből, vállukon kacagányt viseltek. Le nem szálltak volna a lovaikról, melyeknek a hátát, ha kisebesedett a nyeregtől, nyers hússal gyógyították. Félelmetes katonák voltak, a X. században bejárták Európa nagy részét, hogy zsákmányt szerezzenek. Igen, ők voltak a mi elődeink, akik megszerezték számunkra a Kárpát-medencét.

Árpád-kori pénzérme, IV. Béla denárja

A X. század második felére azonban véget értek a kalandozások, a német kisállamok összefogása két súlyos vereséget mért harcosainkra. A XI. századra pedig megalakítottuk államunkat is, amelyet Magyar Királyságnak neveztünk. Első uralkodónkat éppen 1000-ben koronázták meg, akit az egyház később szentjei sorába fogadott. Ő Szent István királyunk, akit a szent uralkodók sorában később I. Szent László követett. A korszakból egyébként több magyar szent és boldog is származik, például Szent Erzsébet, Szent Margit, Szent Imre vagy Boldog Gizella és Özséb.

Szent István korában a hagyományokra épülő vérségi szerveződést a területi alapon igazgatott állam váltotta föl. Létrejöttek az első vármegyék (világi hatalom) és az első püspökségek (szakrális, egyházi hatalom). A kereszténység, annak is a nyugati formája lett a Magyar Királyság államvallása. Írott törvényeink első adója is a keresztény egyházhoz kötődik; a tizedik részt kellett istennek adni.

Az állami szervek kiépítésében, a központi hatalom megerősítésében nagy szerepe volt III. és IV. Bélának. Előbbi a kancellá-

riát tette nélkülözhetetlenné az udvar számára, utóbbi – tanulva hibáiból – a tatárjárás pusztítása után építette újjá az országot.

A XIII. század végére a királyi hatalom meggyengült, egyre nagyobb szerephez jutottak a hatalmas birtokokkal rendelkező főurak, kiskirályok. Hatalmuk vetekedett az uralkodóéval – a király szava többé nem számított parancsnak. Országunkban anarchia bontakozott ki.

Az anarchiának a kanyargós utat bejárta Anjou családból származó Károly Róbert vetett véget, aki 1308-tól 1342-ig uralkodott. Az Anjouk Franciaország északnyugati vidékéről jutottak el egészen Dél-Itáliáig, Nápolyig, majd onnan föl Magyarországra.

Kétszáz forintos bankjegy

Károly Róbert végrehajtotta azt, amit még II. András kezdett el, de a megvalósításhoz kevés volt az ereje. Nem a királyi birtok jövedelmeiből, hanem a királyi felségjog alapján kivetett adókból biztosította megélhetését és hatalmát. Így született meg többek között a kapudó (18 dénár egy évre) és a harmincadvám.

Neksei Demeter tárnokmester (ma pénzügyminiszternek mondanánk) javaslatára a király megengedte, hogy a földesurak a birtokukon lévő bányákat megműveljék, így Magyarország Európa legjelentősebb aranytermelőjévé vált. A sok arany jó, értékálló pénz kibocsátását is lehetővé tette, így született meg az olasz mintára vert forint, amely csak nevében rokona mai pénzünknek.

Károly Róbert nagyon figyelt a szomszédos államokra is; ügyes külpolitikával jószomszédi viszonyt alakított ki Cseh- és Lengyelországgal. Később ennek nagy hasznát vette fia, Lajos, akit ez a megegyezés segített a lengyel trónra.

Anjou Nagy Lajos – az előbb említett fiú – ezt a gazdagságot kihasználva indult hódítani, a Magyar Királyság az ő uralkodása alatt érte el legnagyobb kiterjedését. A hódítások mellett azonban törvénykezett is; az ő nevéhez fűződik az ősiség törvénye, amely kivonta a földet az áruk köréből – nagy gondot okozva ezzel később, a XIX. században.

Mivel Lajos fiú utód nélkül halt meg 1382-ben, koronáját leánya férje, a Luxemburg családból való Zsigmond örökölte, akinek nem volt könnyű elfoglalni a rá hagyományozott trónt. Végül azonban olyan sikeres uralkodóvá lett, hogy az ország erejére (is) támaszkodva német-római császárrá tudta magát koronáztatni. 1387-1437-ig uralkodott, ami fél évszázad, s ezzel a magyar királyok sorában – Ferenc József (uralkodott 1848-1916-ig) mögött – a képzeletbeli dobogó második fokára állhatott.

Az a fél évezrednél is hosszabb idő, amit korszakunk átfog, jelentősen átformálta a magyar nép társadalmát, szokásait. A félig nomád, félig földművelő, téli-nyári lakhelyét váltogató, mozgékony nép átállt a letelepedett életmódra, és a növénytermesztés, földművelés válik elsődleges tevékenységévé. Ezzel együtt a társadalmi különbségek nagyon élessé váltak, a harcoló nemesség és a földművelő parasztság jogállása között mély szakadék keletkezett. A parasztok nem tarthattak fegyvert, ügyeikben a földesúr bíraskodott, szolgálatokat teljesítettek uruk számára, járadékot fizettek neki a föld használatáért. Korszakunkra esik az első parasztfelkelés is 1437-ben, amiben egyébként nagyon sok kismemes is részt vett.

A lakosság zöme falvakban élt, onnan élete során nem nagyon mozdult ki. Szinte mindent előállítottak maguknak helyben; a házaikat saját maguk építették fa, sár, vályog és nád felhasználásával, a faluban a bognár készítette a kerekeket a szekérre, a kádár a hordókat a bornak.

A városok kialakulása is ebben a korszakban kezdődött, IV. Béla kezdte építeni Buda várát, Károly Róbert alatt lettek fontossá a bányavárosok, és Nagy Lajos idején kezdte meg működését az első magyar egyetem Pécs városában. A városokkal megjelentek az első céhes mesterek, akik már nem maguknak, hanem eladásra dolgoztak. A mesterségüket jelző cégér ott függött a bejárat fölött, sok közülük még ma is látható.

A KORSZAK PÉNZE

A honfoglaló magyarság a pénzt ugyan ismerte – és talán használta is valamelyest –, de maga nem veretett semmilyen fizetőeszközt. Az első, 1,2 gramm körüli átlagsúllyal bíró magyar ezüstdenárokat Szent István (uralkodott: 997/1000–1038 között) verette koronázása alkalmából Esztergomban az első ezredfordulón. A pénzverés olyan felségjog volt, amelynek gyakorlása hozzátartozott egy független, szuverén uralkodó jogköréhez, sőt kifejezője volt tényleges hatalmának. Ezért is érthető, hogy részben a hatalmat, részben a hűbéri rendszert kifejező uralkodói jelkép, a lándzsa már első pénzünkön megjelent (Lancea Regis – a király lándzsája körirattal). A pénz az állami élet fontos részét képezte, hiszen az adó beszedésének eszköze volt, egyúttal a király hatalmát is hirdette. István későbbi, 0,75 gramm körüli veretei esetében azok árfolyamát a bizánci aranyakhoz „kötötték”. Egy úgynevezett solidus egyenlő volt egy tinó (növendék ökor) árával, amely kezdetben harminc, majd negyven denárt ért – ezt nevezték pensa aurinak, azaz arany pénzának. István pénzei népszerű fizetőeszközök voltak Nyugat-Európában is.

Szent István jó minőségű vereteihez képest utódai gyöngébb pénzeket bocsátottak ki, rendszeresen rontották a pénzt (ezt nevezték a kamara hasznának) – habár Szent László (1077–1095) éppen hogy javított rajta. Bevezették a pénzüjtés rendszerét, amelynek lényege, hogy a kibocsátott pénzeket két évente, a XI. század végétől pedig évente lecserélték, amiért az uralkodó jutalékot szedhetett be. Ez párosulhatott a pénzrontás rendszerével, ami azt jelentette, hogy csökkent a pénzek súlya és gyakran ezzel együtt finomságuk (ezüsttartalmuk) is, vagyis évről évre apránként elértéktelenedtek a veretek.

Később igen nagy arányú pénzrontás következett be, amelynek eredményeképpen II. Géza (1141–1161) idejére a legrosszabb magyar pénzek súlya alig volt valamivel több mint 0,1 gramm, finomságuk pedig jóval 50 százalék alá süllyedt. Valamikor III. István (1161–1172) uralkodása alatt stabilizálódott az ezüstpénzverés. III. Béla (1173–1196) korában kísérleti jelleggel rézpénzeket vezettek be, amelyeket részben bizánci mintára vertek, részben a muszlim írást utánzó értelmetlen szöveggel. Ezek a veretek azonban nem tudtak meghonosodni a magyar pénzrendszerben.

II. András (1205–1235) alatt az addigi egyetlen kamara helyett egy több verdére alapozó rendszert hoztak létre, amit kiegészítettek a kamarabérlet intézményével: az éves pénzüjtés, -váltás és -verés feladatával magánszemélyeket, „vállalkozókat” bíztak meg, akik gyakran nyugatról frissen betelepült zsidók voltak (ezért héber betűkkel ellátott veretek is készültek). Ebben az időben az osztrák területekről származó, úgynevezett friesachi denárok forogtak a legnagyobb mennyiségben, még magasabb számban, mint a királyi veretek, ezek ugyanis – mivel forgalmuk elvileg illegális volt – nem estek a pénzüjtés hatálya alá.

IV. Béla (1235–1270) korában és az azt követő évtizedekben a friesachiakat a bécsi denárok váltották föl. Már a megelőző évtizedekben is találhattunk a magyar pénzekon mitológiai ábrázolásokat, allegorikus éremképeket – ezek a XIII. század második felében még inkább megsaporodtak.

Ezzel egy időben a magyar királyi hatalom az oligarchák (kiskirályok) nyomása alatt lényegében összeomlott, ami a pénzverést is fölborította. Ezt az igen szerencsétlen helyzetet Károly Róbert (1308–1342) erélyes föllépése és pénzügyi újításai orvosolták. 1325-ben firenzei mintára aranypénzverésbe kezdett. Aranyforintjain Keresztelő Szent János képe mellett egy nagyméretű, stilizált liliom jelent meg, amely a közkeletű vélekedéssel ellentétben itt nem az Anjouk jelképe volt, hanem Firenze város szimbóluma (az egyezés csak véletlen, ugyanilyen éremképpel számos országban vertek aranyakat). 1329-ben a cseh garasok (nagyobb, súlyosabb ezüstpénzek) magyar forgalomból való kiszorítására maga is garasverésbe kezdett. Megszüntette a pénzüjtést, és állandó értékű ezüst aprópénzt veretett. Újításai között szerepelt a vámreform, a telekadó és az úgynevezett kapuadó is, melynek összege portánként 18 denár volt, s kamara haszna adónak is nevezték – mivel ennek pótlására szolgált.

Ezzel párhuzamosan Károly Róbert bányareformot is indított, ennek eredményeképpen hazánk messze Európa legnagyobb aranytermelőjévé vált. A magyar arany piac alakulása igen nagy befolyással volt a földrészen érvényes arany-ezüst árfolyamra.

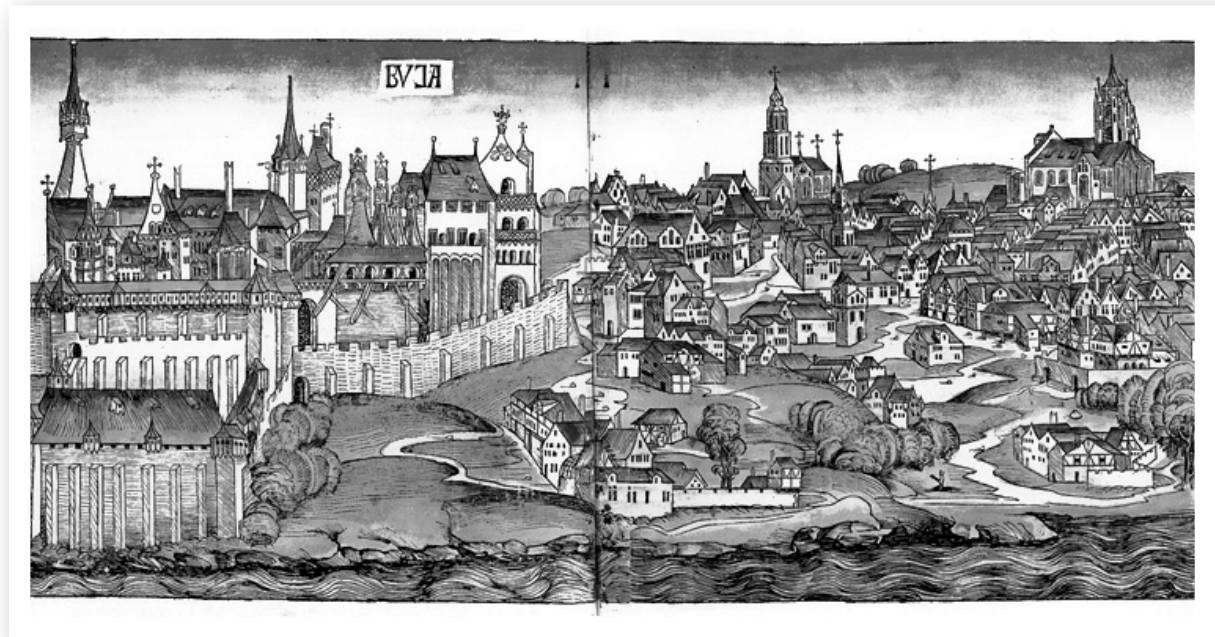
Nagy Lajos (1342–1382) király uralkodása alatt elsősorban a szerencsen fejes denárok forgalma érdemel említést, ezek igen tartós, jó pénzek voltak. Ebben az időben váltotta fel az aranyakon Szent Jánost Szent László csatabárdos alakja, a nagyméretű liliomot pedig címerpajzsra cserélték.

Zsigmond (1387–1437) király uralma alatt néhány aranyforinton és denáron arab számjegyek jelentek meg – Európában elsőként. Zsigmond tudatos inflációs politikát folytatott, és rézpénzek bevezetését tervezte.

LUXEMBURGI ZSIGMOND HALÁLÁTÓL BUDA ELESTÉIG (1437-1541)

A vegyesházi királyok korának második felében, a XVI. század közepéig a Magyar Királyság Európa egyik jelentős hatalma volt. Luxemburgi Zsigmond, majd Mátyás király uralkodása alatt az ország kulturális szempontból is felzárkózott a legfejlettebb országokhoz. Mátyást a Jagelló-házi királyok követték a trónon. A dinasztia uralkodóinak szembe kellett nézniük a török megszállás fenyegetésével. A XVI. század közepén a veszély valósággá vált, véget vetve az ország nagyhatalmi helyzetének és hosszú időre a függetlenségének is.

A korszakunkat felölelő bő évszázadban Magyarország Európa egyik leggazdagabb és legfejlettebb országa volt. Hazánk a nemesfémek kitermelésében az élen járt: a világon fellelhető arany mintegy harmadát a magyarországi bányák adták. Emellett jelentős volt az ezüsbányászat is. Az akkori királyaink által biztosított belső rend kedvezett a földművelés és az állattenyésztés fejlődésének is. A lakosság nagy része mezőgazdasági termeléssel foglalkozott. A parasztok mind több erdőt és mocsaras területet változtattak virágzó termőföldre. Nehézekébe fogott ökrökkel szántottak. A magasabb hegységeken és egyes pusztákon leginkább állattenyésztéssel foglalkoztak. A jobbágyság egyre többet termelt, s így több termést tudtak piacra vinni; kibontakozott a paraszti áruterelés. Fejlődésnek indultak a városok is. Egy-egy városban átlagosan 2-10 ezer ember élt.

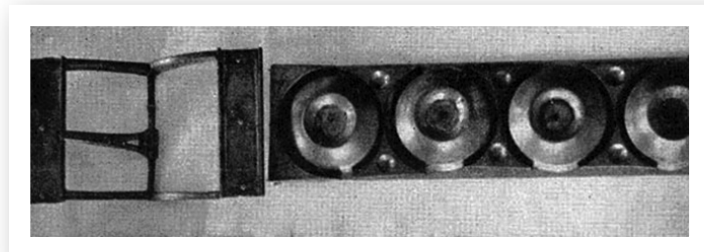

Buda legkorábbi ismert ábrázolása Hartmann Schedel Világkrónikájában (1493)

A társadalom kettéoszlott nemességre és jobbágyásra. A nemességet különböző kiváltságok illették meg, amelyek közül a legfontosabb az adómentesség volt. A legelőkelőbb nemes főúrnak, bárónak (barones) hívták. A nemesség legszélesebb rétegét a köznemesség alkotta. A jobbágyágot különféle adókkal sújtották (kilenced, tized, ajándék, robot). A jobbágyság által fizetett adó jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy Mátyás király jövedelme európai összehasonlításban is jelentősnek számítottak. Uralkodása alatt a kincstár évi jövedelme nagyjából megegyezett a francia király éves bevételeivel. Bár számos történet szól arról, hogy Mátyás mennyire igazságos volt, túlzott népszerűségnek mégsem örvendett a nép körében. A rendkívüli hadiadót évente többször is beszedte. Ennek mértéke 1 forint volt, amelyen a XV. század második felében egy hízott disznót lehetett vásárolni. Hogy bevételeinek mértékét növelje, Mátyás „szigorított” a Károly Róbert által bevezetett kapudón: ezután az adót nem kapunként, hanem háztartásonként szedték be. Ez volt a füstpénz.

A középkori magyar emberek legfontosabb és lepraktikusabb bútordarabja a láda volt. Leginkább tárolásra használták, de sokszor ültek és aludtak is rajta. A napjainkban használatos és természetesnek mondható bútordarabokat ebben a korszakban kezdték el használni. A XV. század második felében a

rövidebb oldalára fordított ládából, illetve két láda egymásra helyezéséből új bútor jött létre, a szekrény. Az asztalnak még nem volt különösebb szerepe – csupán az étkezések alkalmával állították fel, majd ennek végeztével szét is szedték. Ehhez a szokáshoz kapcsolódik napjaink egyik jól ismert szólása, az

Egy ezüstöv részletekrónikájában (1493)

„asztalt bont”, melynek jelentése: valaki távozik valahonnan, például egy vendégségből, összejövetelről.

A XV. század elején kezdett terjedni Magyarországon az ing viselése. Ezt a ruhadarabot férfiak és nők egyaránt hordták. A férfiak az ing felett előszeretettel viseltek dolmányt, s kalapot vagy süveget hordtak fejfedő gyanánt. Mindkét nem viselt övet, amelyből volt egyszerűbb, de díszesebb is.

Mátyás király reneszánsz udvara a lakomákról is nevezetes. Udvari szakácsai túlnyomórészt férfiak voltak, mivel munkájukhoz a vad elejtése, megtisztítása, megnyúzása, feldarabolása is hozzátartozott. A magyar konyha fő jellegzetessége az erős fűszerezés volt, ami az étkek megemésztését is szolgálta. Egy-egy lakoma sok fogásból állt, például Mátyás és Beatrix esküvőjén 24 fogást szolgáltak fel. Hiába ültek az ország előkelőségei asztalnál, mégis sokan összekenték magukat evés közben. A korszakban ugyanis egyetlen evőeszközt használtak, a kést. A menü elmaradhatatlan része volt az édes-ség, amit mézzel édesítettek. Az étkek elfogyasztása közben és után az elmaradhatatlan bort cserépedényekben kínálták, és a pohárnokok kötelessége volt gondoskodni arról, hogy a vendégek serlege, kupája ne legyen üres. A középkori Magyarországon már több borvidék is létezett, de a legjobb minőségű nedűt a Duna és a Száva között fekvő Szerémségben termelték.

Mátyás király és Beatrix

A születéskor várható élettartam 28 évre tehető a korszakban. A XVI. század elején átlagosan 40 évesen váltak nagyszülőkké az emberek. Egyéves kora előtt szinte minden ötödik csecsemő életét veszítette. Érdekes, hogy a társadalom mindössze 3 százaléka halt meg végegyengülésben, a szervezet előregedése miatt. (A mai magyar társadalomban ez az arány jóval magasabb, 20 százalékra tehető.)

A többiek halálát külső tényezők – leginkább járványok és egyéb kórokozók, háborúk, éhínségek – okozták. Ha valaki megbetegedett, ispotályban kezelték. Ezek elsősorban szegényházak voltak, ahol betegápolással is foglalkoztak.

A korszak magyar népességét több járvány is tizedelte. Noha a lepra a XIV. században visszaszorult Európában, a korszakban is fel-felbukkant Magyarországon. A betegség az ember bőrét, idegrendszerét támadta meg. Aki elkapta, annak megkülönböztető öltözetet kellett hordania. Kereplővel kellett jeleznie, hogy közeledik, hogy a környezetében élők időben elmenekülhessenek. A pestis 1347-től pusztított Európában. Becslések szerint a korabeli lakosság 25 százaléka ennek a betegségnek a következtében veszítette életét. Összességében Magyarországot kevésbé érintette, mivel alacsonyabb volt a népsűrűség és kevesebb

kereskedő érintette az országot. Hunyadi János halálát is ez a járvány okozta, feltehetően 1456-ban. A vérhas bélfertőzés volt, amely magas lázzal, hasmenéssel és fejfájással járt. A középkorban sok hadjárat kudarcát okozta a vérhasjárvány. Habsburg Albert király (1437–1439) hadserege is emiatt futott szét 1439-ben a török elleni hadjárata során. A táborban ugyanis pánik tört ki a vérhas miatt. Maga az uralkodó is elkapta a betegséget, és életét veszítette. A járványok elleni védekezésül ebben a korszakban kezdték alkalmazni Magyarországon a vesztegzárat. Ez egy elkülönített terület volt, ahova nem volt szabad bemenni. Először egy nagyszombati orvos alkalmazta, így sikerült megvédenie városát a környéken dúló pestistől.

A KORSZAK PÉNZE

Zsigmond király halála után az ország igen nehéz helyzetbe került, egyrészt a török veszély egyre nagyobb volt, másfelől az új király, Albert (1437–1439) váratlan halálakor nem volt örökös, bár felesége várandós volt. Amikor megszületett az ifjú V. László (1440–1457), a rendek egy része mást választott királynak, így az ország két részre szakadt, s ezzel együtt a pénzverés is. Korábban soha nem látott mértékű pénzrontás következett, amelyet főként I. Ulászló (1440–1444) gerjesztett, hogy fedezni tudja a török elleni hadi kiadásokat. Halála után az ország nem egyesült, Hunyadi János (1446–1453) kormányzó lett, s bár igyekezett javítani az ezüstpénzeket, nem sok sikerrel járt (az aranypénzek mindvégig megőrizték jó minőségüket). Eközben – a korábban vezető helyet betöltő budai verdét fölváltva – az ország legjelentősebb aranybányájával rendelkező Körmöcbánya városa lett a fő pénzverőhely.

Igazán nagy változást Hunyadi Mátyás (1458–1490) trónra lépése hozott, aki Károly Róbert pénzreformjához hasonlóan szinte teljes egészében átszabta a magyar pénzverés kereteit. Ennek alapját egy adóreform képezte, melynek során átalakította az addigi portális adózást, és a kapuadó helyett bevezette a háztartásokra, vagyis családokra kirótt füstpénzt. Emellett az éremképeket is megváltoztatta; Szent László ábrája mellett Szűz Mária alakja is föltűnt, mely innentől szinte védjegyszerűen jellemezte a magyar pénzeket. Mátyás külpolitikája nyomán több, hazánkkal szomszédos terület ura lett, így tartományi vereteket bocsátott ki Bécsben, Boroszlóban és Jägerndorfban is. A Mátyás udvarára jellemző humanizmus hatással volt a műgyűjtés megindulására is; Mátyásról tudjuk, hogy érdeklődött az érmek iránt, és gyűjthette is azokat.

Meglepő módon Mátyás a maga korában nem volt túlságosan népszerű uralkodó, ezt elsősorban éppen adóreformjainak, illetve a rendkívüli hadiadónak köszönhetette. A rendkívüli hadiadó összege egy forint volt, amely nagyjából egy hízott disznó értékének felelt meg, tehát igen nagy összegről volt szó. Ezzel azonos volt a fekete sereg egy gyalogos katonájának havi zsoldja is.

Mátyás újra veretett nagyobb méretű ezüstpénzeket, úgynevezett garasokat, de ezek ekkor sem bizonyultak igazán tartósnak. Készítésük Nagy Lajos idején szűnt meg. A Mátyást követő II. Ulászló (1490–1516) uralkodása alatt már készültek tallérszerű pénzek, úgynevezett guldinerek is (a tallér elnevezés a csehországi Joachimstahl nevéből származik, ahol először vertek ilyen érméket); a magyar pénzek közül első ízben ezeken volt látható évszám: 1499.

Mátyás uralkodásának figyelemre méltó eredményei halála után néhány év alatt szinte teljesen elenyésztek, megsemmisültek, törvényeit, rendelkezéseit visszavonták. Ez alól szinte csak az a rendkívül stabil pénzrendszer volt kivétel, amely sokáig óvta Magyarországot a teljes összeomlástól. Még annak ellenére is igaz ez, hogy II. Lajos (1516–1526) idején, 1521–1525 között bevezették az úgynevezett nova moneta denárokat, amelyek kényszerárfolyamon forogtak, s ezüsttartalmuk a Mátyás-féle pénzláb szerint vert denárokhöz képest sokkal alacsonyabb volt, így súlyos gazdaságpolitikai károkat okozott. Ekkoriban rejtették el a ma ismert legnagyobb magyar éremleletet Mohácson, talán éppen a csata idején. Ez mintegy 44 ezer darab denárt tartalmazott.

1526 után az ország újra két részre szakadt, s külön érmeverést folytatott I. Ferdinánd (1526–1564) és Szapolyai János (1526–1540). Gyöngékezű uralmuk eredményeként elharapódzott a pénzhamisítás.

A HÁROM RÉSZRE SZAKADT MAGYARORSZÁG (1541-1686)

A törökök 1541-ben vették be Buda várát, amit csak 1686-ban foglaltunk vissza. A két esemény között eltelt 145 év a mi korszakunk, amit röviden jellemzünk a következőkben.

Szomorú időszak volt ez hazánk történetében, hiszen Magyarország három részre szakadt, az ország területi egysége felbomlott. Az északi karéj továbbra is a Magyar Királyságé, ahol a Habsburg család tagjai viselték a magyar koronát, a középső részt a törökök foglalták el, és osztották öt vilajetre és számtalan kis szandzsákra, míg a délkeleti végeken és Erdélyben a Báthory és Rákóczi család egymást váltva próbált lavírozni a törökök és Habsburgok között, bár a legjobb eredményt mégis Bethlen Gábor érte el.

A hatalmas török sereg ostromának sok magyar vár próbált ellenállni. A hatszáz kőszegi és a kétezer egri vitéz megfutamított százezernyi törököt 1532-ben és 1552-ben, de a vesztes Szondy Györgyöt és Zrínyi Miklóst is hősként tisztelték még a törökök is.

A török birodalom egyik legjelentősebb uralkodója, I. Nagy Szulejmán személyesen vezényelte hadait Szigetvár falai alatt, és ott is érte a halál 1566-ban. A halott szultánt a vezérei állítólag felültették a lovára, hogy a sereg azt higgye, az uralkodó még él, és ez adjon nekik erőt. Végül – hiába Zrínyi Miklós hősi kirohanása – a török harcosok 1566. szeptember 8-án bevették Szigetvárt. A 67-es út mentén, Szigetvár és Mozsgó között ma is látható a Magyar-Török Barátság Park Szulejmán szultán emlékművével.

A megszállt területen a törökök jelentős nyomokat hagytak maguk után. Fürdőket építettek, sok templomot mecsetté alakítottak át, megismertették velünk a kávé és a piláfort, bár gyrost ekkor még nem árultak. Különösen látványosak az égbeszökő minaretek, ahonnan a jó torkú műezsinek hívták imára naponta ötször a mohamedán vallású törököket. Az egri és a pécsi minaretet ma is teljes épségében megcsodálhatjuk.

Az ország lakói – főleg a parasztok – azonban megsínylették az idegen uralmat. A nemeseknek el kellett hagyniuk földjeiket, a parasztokat súlyosan adóztatták, gyakran a régi magyar, és az új török urak egy-szerre. A törökök állami adója a haradz – ebből származik a harácsol szavunk – 50 akcét, azaz 1 forintot tett ki. A törökök még gyerekeket is elvittek, hogy katonának neveljék őket, belőlük lettek a janicsárok, a török sereg félelmetes harcosai. Főként a gyermekek elrablása miatt, ha jöttek a törökök, a falvak lakossága elmenekült, majd elvonulásuk után visszatértek. Mivel a házak gyakran estek áldozatul gyújtogatásnak, rombolásnak, és sokszor kellett menekülni, ezért inkább vermet készítettek, arra építettek egyszerű nádtetőt, és ebben laktak. Putrinak nevezték az ilyen veremházakat.

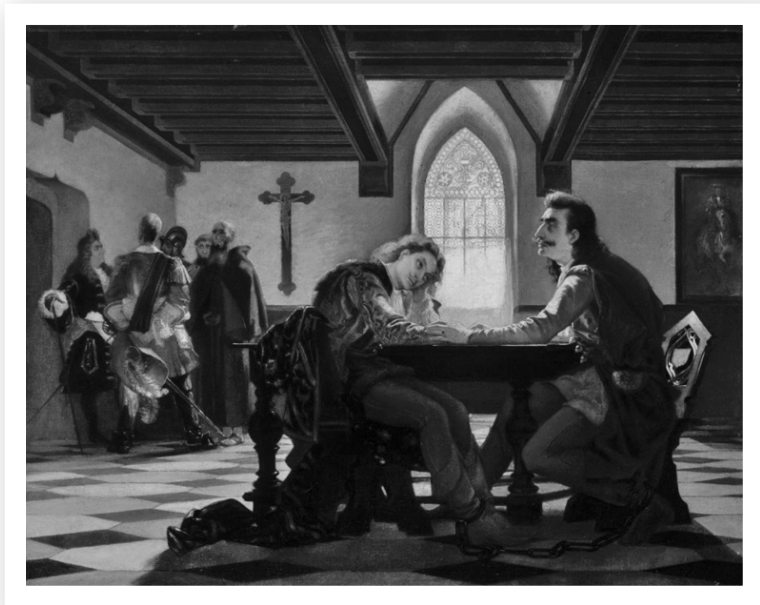
Történtek azonban apró csodák is. Ócsán például a templomot együtt használták az ima és istentisztelet helyéül a mohamedán törökök és a keresztény magyarok.

Korszakunkban különösen fontossá vált Erdély, amely önálló fejedelemséggé alakult. Bár a törököknek adót kellett fizetniük és jóváhagyásuk nélkül hadat sem indíthattak, de a belső önállóságuk megmaradt. Az erdélyi nemesség maga választotta a fejedelmet, maguk alkothatták meg azokat a szabályokat, törvényeket, ami a mindennapokat, az adókat, a bíraskodást szabályozta.

Az Erdélyi Fejedelemség fénykora Bethlen Gábor uralkodásának idejére (1613–1629) tehető. Az ő fejedelemsége idején vált tömegessé az iparhoz jól értő szászok bevándorlása (Brassó), örmény kereskedők

Székely Bertalan festménye: Egri nők

Madarász Viktor festménye: Zrínyi és Frangepán a bécsújhelyi börtönben

pót ellen az 1660-as évek második felében. Később, a Habsburg-ellenesség odáig vezet, hogy Thököly Imre még a törökökkel is szövetséget kötött.

A XVII. század utolsó évtizedeire az európai hatalmak úgy döntöttek, elég volt a török uralomból. Egyesítették erőiket, és németek, franciák, magyarok, meg sokan mások is, Lotharingiai Károly vezetésével 1686-ban visszafoglalták Budát, majd kiűzték a törököket Magyarország területéről.

Korszakunkban az emberek mindennapjai – eltekintve a török uralomtól – nem különböztek jelentősen a korábbi évszázadokétól. A városfejlődés lelassult, a parasztek függése uraiktól inkább megerősödött, nem pedig lazult. Az idegen megszállás nem kedvezett a pénzügyek, az ártermelés és a kereskedelem fejlődésének.

A parasztek fő tápláléka továbbra is a gabonafélékből készült kenyér volt, mellette kiemelkedően fontos a káposzta, amelyet már ekkor is savanyítanak. Az Alföldön, amelynek nagy része mocsaras ártér, továbbra is a hal adta az étkezések egyik fő összetevőjét. A nemesség természetesen gazdagabban táplálkozott, a hús náluk naponta része volt az étkezésnek.

Benczúr Gyula festménye: Budavár visszavétele

A KORSZAK PÉNZE

A török hódítások során Magyarország területének jelentős része idegen megszállás alá került. Ez a tény alapvetően befolyásolta a mindennapi életet, így a pénzforgalmat is. A királyi Magyarország pénzvérese továbbra is aktív maradt, s meglehetősen jó minőségű vereteket bocsátottak ki. Ezzel párhuzamosan létrejött az Erdélyi Fejedelemség is, amelynek önálló pénzvérese volt. Mindkét államalakulat életében nagy szerepet játszott azonban a különféle lengyel és osztrák, illetve más nyugati pénzek beáramlása.

telepedtek le többek között Gyergyón és környékén, fellendült az ártermelés és pénzgazdálkodás. Bethlen belépett a harmincéves háborúba (1618–1648) is, és elérte hét vármegye Erdélyhez csatolását.

A területének jelentős részét elvesztő Magyar Királyság majd' másfél évszázadon keresztül őrldött a két nagyhatalom (Habsburg, török) között. A török hadjáratok célja Bécs volt, de ehhez Magyarországon kellett áthaladniuk. Ausztria számára fontos volt, hogy őket ne ériék el, inkább nálunk folyjanak a harcok. Az elégedetlenkedő magyar urak – látván, hogy hiába arattunk győzelmet a törökök fölött 1664-ben, azok mégis megtarthatták hódításait – sikertelen összeesküvést szöttek I. Li-

A legnagyobb eltérés az aprópénzek kibocsátásában mutatkozott. Az Erdélybe beáramló magyar és más külföldi pénzek mellett lényegében nem volt szükség aprópénzek veretésére (bár a nagyobb értékű garasoknak szép hagyományai voltak). A különféle értékű pénzek, főként a tallérok és az aranyforintok (a XVII. század végétől dukátok) veretése azonban folyamatos volt. Különlegesen a tizenöt éves háború alatt Brassó, illetve Nagyszében polgársága által veretett városi pénzek.

Az erdélyi pénzverést jellemzi egyfajta „extravagancia”. Kedvelték a nagyméretű, súlyos (az aranyforint többszörös súlyában készült) tallérokat vagy a még nagyobb méretben készült aranyvereteket. Emlékérem-szerű, néha ötven (kb. 175 gramm) vagy százszoros (kb. 350 gramm) aranyforint súlyban készült veretek között előfordulnak csegegy alakú (négy vagy hatszögű lapkára vert) változatok, sőt holdsarlót vagy napkorongot ábrázoló típusokat is készítettek.

Az északi vidékekre visszaszorult, Habsburg-főiség alatt álló királyi Magyarország pénzverése jelentős mértékben átférmálódott: az addigi három pénzverde közül kettő, de az aranylelőhelyek egy része is az Erdélyi Fejedelemség területére került, így új verdéket kellett fölállítani (Pozsony, Kassa) – a fő verde azonban továbbra is a körmőcbányái maradt. Ekkoriban jelentős mennyiségben készültek a magyar pénzek értéke szerint – sőt azok éremképeivel – veretett aranyak Európa-szerte. Északi-Itáliában, Németalföldön, Skandináviában közkedtek voltak pénzeink, s arra is van példa, hogy balti államok ellenjegyeit találjuk a magyar aranyakon.

A XVII. század elején, a tizenöt éves háború eredményeként központosító folyamatok indultak meg. Ennek egyik jele az volt, hogy a külföldön is igen közkedtek, Szent Lászlót ábrázoló aranyforintok éremképét megváltoztatták, hogy a pénzek nemzeti jellegét elvegyék. Az aranyak ugyan hasonlóak maradtak, de már nem László, hanem az éppen aktuális uralkodó álló alakja volt rajtuk látható (Szűz Mária alakja pedig változatlan formában szerepelt). Az osztrák pénzek befolyása a magyar veretekre ezután fölerősödött, és egyre erőteljesebben jelentkezett a barokk hatása is. 1659-ben osztrák mintára átszervezték a pénzverést, amely összességében számos jelentős változáson esett át az elkövetkező időszakokban, így olyan címletek jelentek meg, mint a krajcár, a poltura vagy a dutka.

Az államháztartás egyik legnagyobb kiadása a végvárrendszer fenntartása volt. A várak tatarozásán túl a zsoldfizetés jelentette az egyik legnagyobb tételt. A katonák eléggé szerény pénzösszegeket kaptak, javadalmazásukat természetben egészítették ki, főként vászonanyaggal vagy ruhaneművel. A zsold és az ellátmány azonban akadozott, hiányzott, innen származik a mondás: se pénz, se posztó.

Az ország középső része az Oszmán Birodalom uralma alá került, itt lényegében nem vertek pénzt; főként magyar, német és lengyel pénzek forogtak. A hódoltság területén nem integrálódtak igazán a török közigazgatásba, amit jól jelez, hogy a török ezüstpénzek, amelyeket akcsának vagy oszporának neveztek, nem tudtak vezető szerepre szert tenni. A különféle adókat sem mindig ebben rótták le, így például a harács nevezetű sem, amely ötven akcsét tett ki családonként, s értékében éppen egy magyar forintnak felelt meg.

BUDA FELSZABADULÁSÁTÓL A REFORMKORIG (1686-1825)

1686-ban Buda felszabadult a török uralom alól, és ezzel, illetve az ezt követő karlócai békével (1699), ha nem is teljesen, de helyreállt a királyi Magyarország területi egysége. A nagy örömben azonban ürm is vegyült.

A császári csapatok ellátására új adókat vetettek ki, az ellátási (porció) és a szállítási (forspont) kötelezettséget. A földesurak csak úgy kaphatták vissza birtokukat, ha fegyverváltást fizettek, a végvári katonákat pedig pénz, végkielégítés nélkül szélnek eresztették. Az elégedetlenség végül felkelésbe torkollt, és a Rákóczi-szabadságharc (1703–1711) újabb nyolcévi szenvedést jelentett az ország lakosságának.

1711 után a XVIII. század talán legjelentősebb folyamata – a népességének igen jelentős részét elveszített országban – a külföldiek betelepítése és spontán bevándorlása volt. Közel egy évszázadon keresztül érkeztek német ajkú telepesek Magyarországra. A bevándorlók Somogyban, Baranyában, a Pilisben és más területeken telepedtek le, és vonták művelés alá az elhagyott földeket.

A magyar urak 1723-ban törvényként fogadták el a Pragmatica Sanctiót, amely amellet, hogy elismerte a nőági örökösödést és később trónra segítette Mária Teréziát, feloszthatatlanul és elválaszthatatlanul a Habsburg Birodalomhoz kötötte Magyarországot. Kicsit több mint 140 évvel később Deák Ferenc is erre hivatkozott, amikor meg kellett kötni a kiegyezést Ausztriával.

Életünket és vérünket! XIX. századi metszet

A sorsdöntő változások és reformok Mária Terézia uralkodása alatt történtek. A magyar nemesek először csak a gyenge nőt akarták látni benne, és lelkesen ajánlották föl életüket és vérüket a királynőért, hogy visszaszerezze a Habsburg Birodalom elveszett területeit. Grassalkovich Antal például egy forró augusztusi napon Pesttől Gödöllőig sóval szóratta fel az utat, hogy a királynő ló vontatta szánal érkezhesen, mintha csak tél lenne. Ám hamar kiderült: a királynő keménykezü uralkodó.

1754-ben Mária Terézia kiadta a vámrendeletét, amely Magyarországot a birodalom fő gabonatermő területévé tette – ami jó volt a birtokos nemes-

ségnek –, de gátolta az ipar fejlődését. 1767-ben megjelent a jobbágyrendelet, amely elrendelte a telkek összeírását, a jobbágyi járadékok egységesítését, gátat szabva ezzel a földesúri önkénynek. Különösen érzékenyen érintette a birtokos nemeseket a robotmunka korlátozása, de Mária Terézia tudta, ha korlátlanul kizsákmányolják a parasztokat, akkor tönkremennek, és nem fognak tudni adózni. 1777-ben újabb rendelet következett, az oktatásüggyel foglalkozó Ratio Educationis. Ha az új előírás nem is vezette be még a tankötelezettséget, de szabályozta az iskolarendszer felépítését, az oktatott tananyagot, és még órarendet is adott az iskoláknak. Mária Teréziának nem ez volt az egyetlen rendelete az oktatásügyben, néhány évvel korábban például az orvosképzést indította be a nagyszombati egyetemen.

Mária Terézia ezen rendeleteit az országgyűlés nélkül hozta meg, ezért az ő kormányzását abszolutizmusnak nevezzük. Ugyanakkor ezek az intézkedések fontosak, előremutatóak voltak, ezért hozzá szoktuk tenni a felvilágosult jelzőt, így rendszerét felvilágosult abszolutizmusnak mondjuk.

Halála után (1780) fia, József kerül a trónra, aki nem koronáztatta meg magát – innen a kalapos király elnevezés. Persze ennek komoly oka volt: nem akart esküt tenni arra, hogy megtartja a régi szokásokat,

A Ratio Educationis címlapja

ugyanis eltökélt szándéka volt, hogy megadóztassa a nemességet is. Ennek érdekében végrehajtatta az első népszámlálást Magyarországon, és hogy ezt a munkát megkönnyítse, elrendelte az utcákban a házak megszámozását is.

Nem törődve az alattvalói érzékenységével elrendelte, hogy a hivatalos nyelv a német legyen a latin helyett, feloszlatta a szerzetesrendeket, és nem engedte, hogy a pápa üzeneteit, leveleit az ő engedélye nélkül kiadhassák. Ugyanakkor megengedte más vallások követőinek, hogy hitüket szabadon gyakorolhassák, és tervbe vette a jobbágság felszabadítását is. Rövid uralkodásával azonban oly mértékben magára haragította a nemességet, hogy halálos ágyán, 1790-ben kénytelen volt visszavonni rendeleteinek többségét.

Bár a nemesség többsége nem követte Józsefet, néhányan érezték, hogy igaza volt. A felvilágosult nemesség tudta, hogy a jobbágság nem tarthat örökké, a francia forradalom eszméi – szabadság, egyenlőség, testvériség – nálunk is hatottak. Ugyanakkor a napóleoni háborúskodás felverte a gabona árát, az urak gazdagodtak, és ez egy időre elcsitította a kedélyeket. Az 1820-as évekre azonban elmúlt a háborús fellendülés, és a változást akarók hangja ismét felerősödhetett.

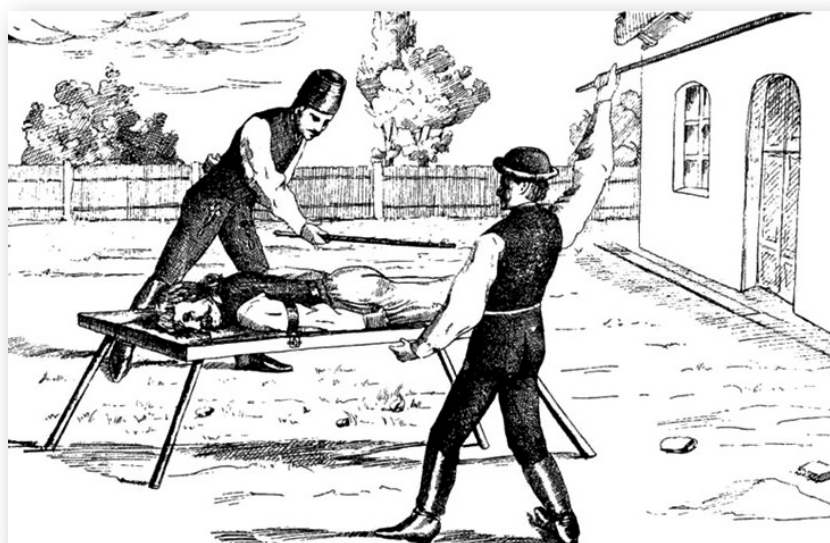
Miközben Európa nyugati felében a jobbágság szinte teljesen megszűnt, addig Magyarországon még inkább megerősödött. A mezőgazdasági termelés korszerűtlen volt, a bankok az ősiség törvénye miatt nem adtak pénzt a földesuraknak gépvásárlásra. De nem is kellett nekik, hiszen ott voltak a jobbágyok.

A jobbágyok egy részének semmilyen föld nem jutott, ők voltak a zsellérek. Volt, aki éppen csak akkorka darabon gazdálkodott, hogy ha nagyon szegényen is, de megélt, míg másoknak akkora föld jutott, hogy abból akár meg is gazdagodhattak. Őket nevezték gazdag vagy zsíros parasztoknak. A nemesek sem voltak mind gazdagok, jó néhányuk még saját földdel sem rendelkezett, míg másoknak szinte egész megyényi birtokaik voltak.

Ebben a korszakban, ha lassan is, de a városok is fejlődtek. Fellendült a kereskedelem, a városi polgárok – iparosok, kereskedők – szépen díszített emeletes házaikban éltek, intarziás bútorokat használtak, leányaiknak gazdag hozományt, szép kelengyét (abroszok, lepedők, törülközők, ágyneműk, amit a házasságba visznek) tudtak adni.

Az ország néhány vidékén különleges termékeket állítottak elő. Messze földön híres volt a tokaji bor, amit a borkereskedők a lengyel és orosz uralkodóknak is szállítottak. A jó bornak olyan nagy keletje volt, hogy már ekkor is hamisították, és ha valakit hamisításon kaptak, az összes borát – a jót is – el kellett kobozni.

Összességében elmondhatjuk, hogy korszakunkban sok kis és nagy lépés történt, ami előre vitte Magyarországot, de az igazi nagy lépés csak később, 1848-ban jött el.

Deres

A KORSZAK PÉNZE

Az ország visszafoglalása során a pénzrendszer lényegében nem változott meg, bár kísérletet tettek a rézpénzek bevezetésére, s megjelent néhány rövid életű pénznem („címlet”) is, így például a dutka. Fönnmaradt a külön igazgatási egységként kezelt Erdély pénzverése is, bár inkább csak névleges formában, s természetesen a Habsburg uralkodók nevére szólóan.

Az első igazán komoly változást a II. Rákóczi Ferenc (1703–1711) nevével fémjelzett szabadságharc hozta. A török hódoltság, majd a megszállók kiűzése után az ország nyomorúságos állapotban volt, nagy területek álltak lakatlanul. A mezőgazdaság és a többi, egyébként sem virágzó termelőágazat romokban hevert a főlzabadított területeken. Rákóczi ebből kifolyólag csak nagyon szerény bevételekre számíthatott, amelyeket még az is apasztott, hogy az ország bizonyos – sok esetben kulcsfontosságú – területei mindvégig osztrák megszállás alatt maradtak, illetve hogy az erejük teljében lévő, harcképes férfiak nem az eke mellett álltak, hanem harcoltak. Különösen nagy kárt okozott a jobbágyságot terhelő két „hadi adó”: a forspont (szekerezési, tehát szállítási kötelezettség) és a porció (ellátási kötelezettség, ami gyakran beszállásolást is jelentett).

Hogy orvosolja az államkassza teljes ürességét, Rákóczi rézpénzek kibocsátásába fogott, amelyek egyfajta ígérvényként funkcionáltak. Vagyis a lakosság elfogadta ezeket a megfelelő címletben azzal, hogy a pénzeket később, amikor a szabadságharc győzedelmeskedik, jó ezüstpénzekre fogják becserélni. A forgalmat főként I, X, és XX polturások segítségével bonyolították. Utóbbi kettőn a Rákóczi jelmondatából származó Pro Libertate fölírat volt olvasható, ezért ezeket a pénzeket libertásoknak nevezték. Hogy megkülönböztessék őket a jó minőségű ezüstöktől, a libertásokat tompa hangjuk után kongónak is nevezték, szemben a pengő hangot adó nemesfém pénzekkel. A szabadságharc előrehaladtával a rézpénzek inflálódni kezdtek, így az emberek nem szívesen használták őket, mivel egyre kisebb reális esély mutatkozott későbbi beváltásukra. A rézpénzek egy részét úgynevezett ellenjegyekkel látták el.

1711 után minden visszatért a régi kerékvágásba; az éremképek is alig változtak, inkább csak finomodtak, bár több típuson is az uralkodói portré váltotta föl az addigi álló alakot.

Komolyabb változást az 1750-es évek hoztak. 1753-ban Mária Terézia (1740–1780) vezetésével létrehozták a számos német államot tömörítő úgynevezett Münzkonventiont. A konvenció lényege az volt, hogy a részt vevő tagállamok összehangolták ezüstpénzverésüket, s így nemzetközi pénzforgalmat elősegítő rendszer jött létre (arany- és rézpénzekre, illetve a papírpénzekre nem terjedt ki a rendelkezés hatálya). A krajcár már a XVII. század közepétől igen fontos pénznem volt, innentől azonban lényegében vezető szerepre tett szert. A konvenciók egyessége folyományaképpen a Habsburg Birodalomban is bevezették a rézpénzeket az 1760-as évek elején. Az egységesítő törekvések nyomán több éremtípus is német fölíratot kapott, a korábbi tradicionális verdenevekből származó verdejelöléseket a nemzeti sajátosságokat figyelmen kívül hagyó, ábécé szerinti betűsor váltotta föl.

Mária Terézia férje Lotharingiai Ferenc német-római császár volt, ám nem rendelkezett gyakorlati hatalommal. Hogy mégis készüljenek pénzek a számára, több magyar verdében is vertek pénzt a nevére. (Sőt Ferenc 1765-ben bekövetkezett halála után felesége életében folyamatosan készültek nevére úgynevezett posztumusz veretek.) Később ugyanígy készültek pénzek II. József (1780–1790) arcmásával is, amíg az anyja meg nem halt. Ebben az időszakban a maximális kamatot 6 százalékban szabták meg.

A napóleoni háborúk kora nagy föllendülést hozott a magyar gazdaság számára, hiszen mind a Habsburg Birodalomban, mind külföldön igen nagy kereslet mutatkozott a hadviseléshez szükséges nyersanyagok iránt. A magyar földesurak főként az élelmezés terén tudtak komoly jövedelemre szert tenni. Sokan igen jelentős vagyont gyűjtöttek, amelyet a csődhelyzetbe került I. Ferenc (1792–1835) rendelkezései csappantottak meg erősen. Az uralkodó egyrészt fokozott papírpénz-kibocsátást hajtott végre, másfelől az ezüstpénzeket is devalválta, ami igen rosszat tett a gazdaságnak.

A REFORMKORTÓL A KIEGYEZÉSIG (1825-1867)

Magyarország 1825 és 1867 közötti története két nagyobb szakaszra bontható, a szakaszhatárt az 1848/1849-es forradalom és szabadságharc jelenti. Az 1825 és 1848 közötti időszak Magyarország történetében a reformkor. Az 1849-es világosi fegyverletétel utáni megtorlást Ferenc József önkényuralma követte. Ezt az időszakot elhidegülő viszony jellemezte a bécsi udvar és a Magyar Királyság között. Változást az a felismerés hozott, hogy az osztrákok és a magyarok kölcsönösen egymásra vannak utalva Európában. Ennek hatására megkezdődött a közeledés, amelynek eredményeként 1867-ben megszületett az osztrák–magyar kiegyezés. A reformkor fontos célkitűzései közé tartozott a gazdasági élet fellendítése, az iparfejlesztés támogatása. Magyarországon ugyanis az ipar nem játszott fontosabb szerepet, a bevételek nagy része a mezőgazdaságból származott. Ezt bizonyítja, hogy az 1830-as években tíz emberből kilenc élt mezőgazdaságból. Kossuth Lajos többedmagával felismerte, hogy „ipar nélkül a nemzet félkarú óriás”, ezért önálló nemzeti ipart kell teremteni. Ezt a célkitűzést szolgálta a Védegylet megalapítása is.

A Védegylet alapítóinak aláírása

A törekvések eredményeként az 1840-es években fellendült a gazdasági és a pénzügyi élet. Törvény biztosította, hogy bárki gyárat alapítson, fellendült a vasipari termelés. 1839-ben megalakult az első önálló magyar pénzintézet, a Pesti Hazai Első Takarékpénztár. 1846-ban megépült az első vasútvonal Pest és Vác között. 1853-ban létrejött a Gabonacsarnok, amely ettől kezdve nem hivatalos árutőzsdeként működött.

A reformkorban az emberek társadalmi helyzetét rendi hovatarozásuk határozta meg. Alapvető választóvonalnak a kiváltság számított (nemesek és nem nemesek). A nemesség létszámával és kiváltságaikak érintetlenségével eltért az európai átlagtól. A leggazdagabbnak és legtekintélyesebbnek nagyjából 500 arisztokrata család számított. Az arisztokratáknál nagyobb, de a nemességen belül viszonylag szűk réteget képeztek a köznemesek; a legnagyobb létszámú a kisbirtokos és a birtoktalan nemesség tábora volt. A rendi társadalom döntő többségét a parasztság alkotta, a városi lakosság az össznépeességnek csupán a 14 százalékát tette ki.

Brunszvik Teréz

A magyar lakosság döntő többsége falvakban és tanyákon élt, s ez meghatározta a korszak lakáskultúráját. A padlót csak a leggazdagabbak borították szőnyeggel, a parasztházakban ez még nem terjedt el. A társadalom előkelőbbjei klasszicista kastélyokban, nemesi udvarházakban éltek, amelyek sorra épültek a XIX. század első felében.

A társadalmi különbségek az öltözködésben is megmutatkoztak. A városlakók nyugat-európai mintákat követtek, a parasztság megőrizte saját hagyományait. Az úgynevezett díszmagyar keletkezése V. Ferdinánd megkoronázáshoz kapcsolódik, amelyen a főrendűek nemzeti díszruhában vettek részt.

A korszakban óriási jelentőséggel bírt a családi élet és a család, amelyet a külvilág felé az apa képviselt. A gyermekek nevelése az 1820-as évektől kezdve előtérbe került, egyre több magyar nyelvű szakirodalom is foglalkozott a kérdéssel. Az első óvodát Brunszvik Teréz nyitotta

meg 1828-ban Angyalkert néven, édesanyja budai házában a Mikó utca és Attila út sarkán. Az óvodát kiseddóvónak hívták.

A XIX. század első felében a kenyér volt a legnagyobb becsben tartott étel. A húsfogyasztási szokások tájanként és társadalmi rétegenként eltértek, de a tehetősebbek étrendjében a hús – a böjti napok kivételével – a mindennapok része volt. Aki megengedhette magának, változatosan étkezhetett. Ezt bizonyítja, hogy az 1834-ben kiadott Legújabb, legbővebb és leghasznosabb pesti szakácskönyv kétezer étel és ital leírását tartalmazta. Az ivóvíz minősége sok helyen kívánnivaló hagyott maga után, ezért a legtöbben víz helyett is bort fogyasztottak. Magyarországon a korszakban széles körben elterjedt szokássá vált a dohányzás, mivel füstjét fertőtlenítő hatásának gondolták.

Széchenyi Istvánnak nemcsak a politikai, de a hazai kulturális élet is sokat köszönhet. Angol mintára meghonosította a lóversenyeket, 1827-ben Pesten megalapította a Nemzeti Kaszinót, hogy előmozdítsa az arisztokraták közötti politikai párbeszédet. Pest-Budát szerette volna az ország gazdasági és szellemi központjává tenni, a Budapest szót is ő használta először.

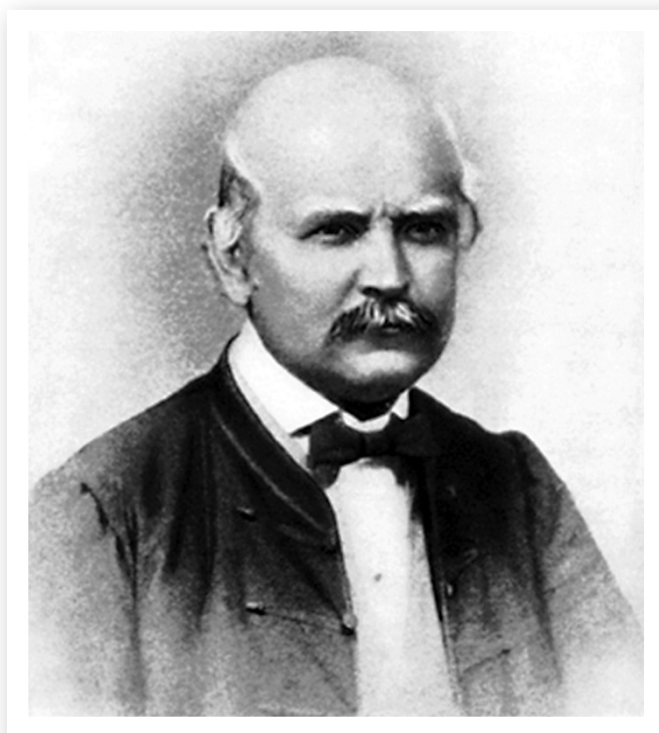

Das Casino in Pesth.

A Nemzeti Kaszinó épülete

Noha a reformkor elején 100 emberből 33 tudott írni és olvasni, terjedni kezdett az olvasás, főként a nemesség körében. Az újságolvasás népszerű szokássá vált, például Széchenyi Jelenkor című lapjának az 1830-as évek végén 3800 előfizetője volt. Kossuth Lajos nevéhez fűződik a modern magyar hírlapirodalom megalapítása – 1841-ben a Pesti Hírlappal. A hírlapirodalom fellendülésének hatására megjelentek a szépirodalmi lapok is. A Pesti Divatlap társasági élettel és divatvilággal összefüggő témákon túl leginkább szépirodalmi írásokat tartalmazott. Fontos társasági időtöltéssé vált a színházba járás. Kőszínház csak néhány városban állt, és leginkább a vándortársulatok érvényesültek. Pesten 1837-ben nyitotta meg kapuit a Nemzeti Színház az Astoria Szállóval szemben.

A korszakban az egészségügy is fejlődésen ment keresztül. Megszületett a magyar nyelvű orvosi szaknyelv és a magyar elmegyógyászat. Az 1848/1849-es forradalom és szabadságharc alatt létezett már kórházi sebésztellátás, amit Kossuth Zsuzsanna országos főápolónő szervezett meg. Ezekben az évtizedekben javultak a higiénikus viszonyok. Semmelweis Ignác felismerte, hogy a frissen szülő asszonyok halálát az orvosok higiéné-

Semmelweis Ignác, az „anyák megmentője”

niájának hiányosságai okozzák. A fogápolás is fontossá vált – erre az úgynevezett „foglekvárt” használták. Járványok is tomboltak az országban (például az 1831-es koleravész), amelyek megelőzése minden bizonnyal motiválta a korszakra jellemző kórházalapításokat.

A KORSZAK PÉNZE

A reformkor pénzverése meglehetősen egységes képet nyújt: lényegében a konvenciók pénzrendszer alapjain, nyugodt mederben folyt a pénzek kibocsátása.

Komoly változást hozott azonban a forradalom. Megváltoztatták a pénzek használt nyelvet, a korábbi latinnal, illetve némettel szemben az újonnan kibocsátott 1, 3, 10 és 20 krajcárosok és a dukát nyelve magyar lett. Bár ezek a korábbi gyakorlatnak megfelelő formában és éremképpel készültek, az ezüstvereteken még V. Ferdinánd (1835–1848) képmása és neve szerepelt.

A nagyméretű, vastag bronzból készített 3 krajcáros pénzeket gyakran használták kémpénzként (spionpénz, titokpénz). Ezek úgy készültek, hogy két darab három krajcároszt szétvágtak, mindkettő belsejét (egyiknek az elő-, másiknak a hátlapját) amennyire csak lehet kimélyítették, a peremnél lévő vékony falba pedig menetet vágtak. Így a két „félpénz” összeilleszthetővé vált, középen azonban kis üreg marad, amelyben kiválóan lehetett titkos üzeneteket továbbítani, vagy például aranypénz elrejtésére is alkalmasak lehettek.

Ebben az időben igen nagy keletjük volt a pénzekből készített különféle ékszereknek. Találunk ezek között gyűrűt, gyűrűfejet, fülbevalót, gombot, brosst s más ötvöstárgyakat is (például edénydíszítésre, kávéskanalak fejként is gyakran látni pénzeket). A legnépszerűbbek azonban az úgynevezett lázsiások voltak, amelyek díszes keretkezéssel ellátott, többnyire nagyobb ezüstpénzek fölhasználásával készült nyakláncok, nyakékek voltak (amelyek szinte melldíszekké váltak esetenként).

Ennél is nagyobb horderejű változás volt, hogy 1848 nyarán önálló magyar papírpénzt vezetett be Kossuth Lajos pénzügyminiszter. Éppen ezért a szabadságharc alatt kiadott, nemzetiségi nyelvű föliatokkal is ellátott papírpénzeket Kossuth-bankóknak nevezte a népnyelv. A bankók ugyan nem rendelkeztek valódi fedezettel (kissé hasonló ígervények voltak, mint a libertások), ennek ellenére mégis igen nagy népszerűségnek örvendtek. Nem csak pénzként, de a szabadságharc után ereklyeként is. Az 1848-1849-es események tárgyi emlékei közül a pénzek voltak azok, amelyek mindenkihez eljutottak, ráadásul erősen kapcsolódtak Kossuth Lajos személyéhez is, akinek ekkorra kultikus tisztelete alakult ki. Haynau rémuralma alatt és a Bach-korszak első éveiben a császáriak a Kossuth-bankók kötelező beszolgáltatását írták elő szigorú büntetés terhe mellett. Ezt az emberek igyekeztek elkerülni, részben mert bíztak benne, hogy a szabadságharc újra föllángolhat, s pénzeik visszanyerik az értéküket, részben pedig azért, mert szinte vallásos tisztelettel, ereklyeként tekintettek ezekre a pénzekre. Éppen ezért a császári szervek elrendelték a begyűjtött bankók nyilvános elégetését, ami csak még tovább növelte eszmei értéküket.

Kossuth az emigrációban is bocsátott ki pénzeket, amelyek lényegében ígervények, támogató jegyek voltak, így például 1851-ben Philadelphiában adtak ki a forint értékű bankókhoz hasonló jegyeket.

1858-ban a Habsburg Birodalom összefogva a Német Vámunióval és Liechtensteinnel pénzreformot foganatosított, s új típusú érméket vezettek be. Továbbra is a forint maradt az alapvető pénzegység, de immár nem hatvan krajcárra oszlott, mint korábban, hanem százra. A pénzreform azonban nem rendelkezett egy fontos dologról: nem tértek át az aranyalapú valutára, a pénzrendszer továbbra is ezüstalapokon nyugodott. Ez jelentős versenyhátrányt okozott a Monarchia számára.

A DUALIZMUS KORA (1867-1918)

1867-ben – közel két évtizednyi szembenállás és hosszas tárgyalások után – megszületett az osztrák–magyar kiegyezés. Az ekkor megalakult kétközpontú állam, az Osztrák–Magyar Monarchia két, jogilag egyenrangú állam szövetségét jelentette. Az Osztrák Császárság központja Bécs, a Magyar Királyságé Pest-Buda (1873-tól Budapest) volt. Közös volt az uralkodó, aki egy személyben osztrák császár és magyar király. Közös ügynek számított a külügy, hadügy, és az ezek fedezésére szolgáló pénzügy. A dualizmus kora, amelyet ez a különleges, kettős államszövetség határozott meg, az első világháború végéig, a Monarchia felbomlásáig állt fenn.

Amíg a magyar politikát leginkább a mozdulatlanság jellemezte, addig a gazdasági életben fél évszázadig tartó, látványos gazdasági fejlődés vette kezdetét.

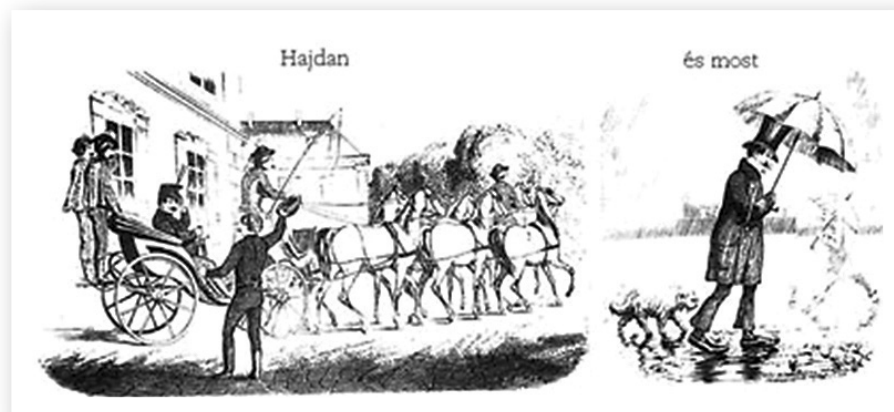
Ezek voltak a „boldog békeidők” és a gründolási láz Magyarországon. Ugyan hazánk a korszak végén is agrárországnak számított, mivel bevételeinek nagyobbik része a mezőgazdaságból származott, de egyre nagyobb értéket képviselt az ipar is. Leggyorsabban az élelmiszeripar, ezen belül is a malomipar fejlődött. Az 1890-es évekig Budapest volt a világ első számú malomipari központja. A nehézipar is látványos fejlődésen ment keresztül az ipari forradalom legújabb vívmányainak köszönhetően. Sorra alakultak a vaskohászati centrumok. A magyar vasúthálózat hossza (1913-ban 21 798 km) és színvonala elérte a nyugat-európai országokét. Állami segítséggel megépült Európa leghosszabb gátrendszere, így egyre több területet lehetett bevonni a mezőgazdasági művelésbe. Mindezek mellett a magyar hitelélet is fellendült. A korszakban évről évre növekedett a magyar tőke szerepe és súlya a külföldivel szemben.

A Magyar Királyság lélekszáma a korszak végére másfélszeresére nőtt, az 1910-es évekre elérte a 21 millió főt. A gyors gazdasági és politikai változásokat a társadalom átalakulása csak részben tudta követni, ezért a régi (például nagybirtokos arisztokrácia, parasztság) és az új társadalmi csoportok (nagypolgárság, munkásság) együtt voltak jelen, mentalitásban, életmódban kölcsönösen hatottak egymásra. A földet és az ország politikai vezetését a közép- és nagybirtokos réteg, a tőkét és a gazdasági életet a nagypolgárság uralta. A középosztály szemléletét a dzsentrif határozta meg. A dzsentrif a nemesi származású középbirtokost jelentette, aki a korszakban eladósodott, sokszor a földjét is elveszítette, ennek ellenére életmódjáról, az úri külsőségek fenntartásáról nem mondott le, ami tovább rontotta helyzetét. Ezt a társadalmi réteget irodalmi

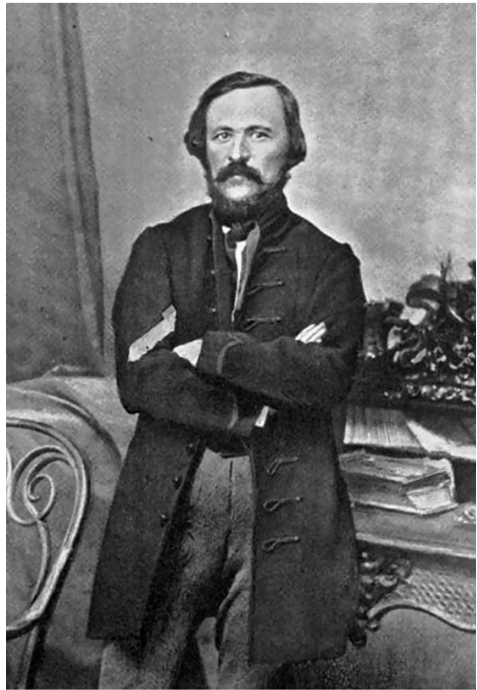
műveiben Mikszáth Kálmán és Móricz Zsigmond is megörökítette. A parasztság erőteljesen differenciált társadalmi réteg volt, a szegényebbek bér munkát vállaltak. A földnélküliek sokszor építkezéseken dolgoztak, vagy földmunkát végez-

A pesti hengermalom

Karikatúra a dzsentriről

Báró Eötvös József

tek kubikusként vasútépítésnél, folyamszabályozásnál. A gyári munkásság a társadalom alig 5 százalékát tette ki, s főként a főváros munkásnegyedeiben (Angyalföld, Kőbánya, Csepel) élt.

A magyar politikában is meghatározóvá vált az a szemlélet, hogy az államnak gondoskodnia kell polgáraitól. Ennek hatására egyre több pénzt fordítottak az oktatás- és egészségügyre, kultúrára. Az Eötvös József által megalakított, 1868-ban bevezetett népiskolai törvény kötelezővé tette a 6 és 12 év közötti gyermekek iskolába járását. A törvény esélyt teremtett a szegényebbek számára a társadalmi felemelkedésre. Az esélyegyenlőség megteremtésének irányába mutatott az a tény is, hogy 1896-tól a lányok is járhattak gimnáziumba.

A magyar egészségügy is látványos fejlődésen ment keresztül. Az orvosok száma megduplázódott, a kórházaké megtízszereződött. Noha a kötelező védőoltás hatására az 1870-es évekre visszaszorult a himlő, a higiénés viszonyok fejlődésének köszönhetően a kolera, a magyar emberek egészségügyi állapota nem volt jónak mondható a korszakban. Az orvosi ellátás nagyon egyenetlen volt, a falvakban és a tanyákon az emberek babonás módokon próbálták magukat gyógyítani. Ezért nem véletlen, hogy a Monarchia

a halálozási arány tekintetében élen járt Európában. A csecsemőhalandóság mutatói csak kis mértékben javultak, mivel számos halálos gyermekbetegséget (például a diftériát, szamárköhögést, kanyarót) nem sikerült legyőzni. 1910-ben ezer élve született közül kb. kétszáz csecsemő halt meg egyéves kora előtt. Az átlagéletkor a korszakban 27 évre tehető; hatvanadik életévét a társadalom alig 7 százaléka érte meg. 1890-es évektől csökkenni kezdett a születések száma, mivel – főleg a módosabb vidékeken – arra törekedtek, hogy minél kevesebb, lehetőleg egy gyermek szülessen, hogy megakadályozzák a földek aprózódását. Ez volt az úgynevezett egykézés.

Épül a Millenniumi Földalatti Vasút az Andrassy úton

A táplálkozási viszonyok kis mértékben javultak. Noha húsfogyasztás szempontjából a magyarok Európa élmezőnyében jártak (33 kilogramm húst fogyasztott egy fő átlagosan évente), a társadalom legnagyobb részét kitevő, fizikai munkát végző parasztság naponta jó esetben kétszer étkezett. A nem megfelelő táplálkozásnak is köszönhető, hogy népbetegséggé vált a tüdőbaj, amelyet magyar betegségnek is neveztek, mert Európán belül Magyarországon volt a legelterjedtebb.

A „boldog békeidőkben” a kulturális és társasági élet, a hírközlés is fejlődésnek indult. A honfoglalás ezeréves évfordulója alkalmából a millennium évében (1896) adták át Budapesten többek között a Kisföldalattit, a Szabadság hidat és az Iparművészeti Múzeumot. Gombamód szaporodtak a fővárosban a kávéházak, ahol leginkább a polgárság töltötte szabadidejének nagy részét. A korszakban már telefonálni is lehetett, hiszen 23 előfizetővel megkezdte működését az első magyar telefontársaság.

A KORSZAK PÉNZE

1867-ben a politikai kiegyezés Magyarország és Ausztria között a pénzekre is hatással volt: 1848 után újra független magyar pénzverés jött létre, amely az 1858-as pénzreformon alapult. A pénzek magyar fölrattal és az osztráktól eltérő, a hagyományos magyar veretekhez közelítő stílusban készültek, kibocsátásukról az országgyűlés döntött. 1870-től forint és frank címletű kereskedelmi aranypénzek veretésébe kezdtek. Ez a rendszer két és fél évtizeden keresztül létezett.

Ez az időszak volt az úgynevezett „ferencjósikai békeévek” kora, amikor főként a magyar mezőgazdaság és a feldolgozóipar növekedése hatalmas méreteket öltött. Ezzel párhuzamosan a hitelezés is megugrott, többnyire kedvező kamattal, de egyre gyakrabban – többnyire illegális módon – becstelenül magas rátával, úgynevezett uszora kamattal adtak kölcsönöket (ez a jelenség korábban is létezett, sőt még ma is megfigyelhető, de „virágkorát” ekkortájt élte).

A frissen alakult Osztrák–Magyar Bank 1880-tól közös bankjegyeket bocsátott ki.

Végül 1892-ben hosszas előkészítés után megszületett az osztrák–magyar közös valuta, a korona (Ausztriában Corona), amelynek váltópénze a fillér lett. A korona már korszerű, arany alapon kiadott pénz volt, amelyet előre meghatározott mennyiségben, úgynevezett kontingensben bocsáthatott ki külön-külön Magyarország és Ausztria is.

A korona igen stabil és értékálló pénz volt. Bár az új valuta mellett továbbra is vertek aranypénzeket, ez már kevésbé volt jellemző, mint korábban. Az arany 10 és 20 koronások értékpénzekké, szinte befektetési veretökké váltak, és eltűntek a köznapi forgalomból (az arany soha sem volt köznapi fizetőeszköz, de a XIX. század folyamán szinte mindenütt teljesen kiveszett a mindennapi használatból).

A korona egészen az I. világháborúig megőrizte stabilitását, ám a kor gazdasági megpróbáltatásai és az országvesztés tragédiája negatívan hatottak a fizetőeszközre.

A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT (1918-1946)

Ez az időszak a magyar történelem egyik legtragikusabb, legfájdalmasabb és egyben legkegyetlenebb korszaka volt. Hazánk elvesztette területének közel kétharmadát, a harcmezőn, a munkaszolgálatban és a haláltáborokban pusztult el több százezer honfitársunk, de békeidőben is három millió ember nyomorgott. A másik véglet az urak fényűző élete, a csillogó bálók és az ünnepi estélyek csak tovább éltezték az ellentéteket szegény és gazdag között. Hogy jutottunk idáig?

Magyarország az első világháborúban – de később a másodikban is – a vesztes oldalon harcolt. A békefeltételeket a győztesek diktálták és jóváhagyták azt, amit a szintén önálló államiságra vágyó szomszédaink megszereztek tőlünk. Csehszlovákiához került a Felvidék, Romániához Erdély, Jugoszláviához a Délvidék. Sok ezer család szakadt ketté, tagjai gyakran kerültek a határ másik oldalára. Szinte nem volt olyan ember Magyarországon, akinek ne lettek volna rokonai az elszakított országrészekben.

Nem csak az emberek, a gazdaság is megsínylette a szakadást. A nyersanyag-lelőhelyek zöme külföldre került, míg a feldolgozóipar itthon maradt. A nyersanyagokat ezután már importálni kellett. Az Osztrák-Magyar Monarchia piaca biztosan felvette a mezőgazdasági termékeinket, innentől kemény versenyben kellett helytállnia mezőgazdaságunknak.

Ebben a helyzetben az országnak nem volt más választása, mint a gazdasági és a politikai viszonyok stabilizálása. Ezt Bethlen István hajtotta végre, aki az ország miniszterelnöke volt 1921–1931-ig. Az ő nevéhez fűződik a pénzügyi stabilizáció, vagyis az új magyar pénz, a pengő bevezetése 1927-ben, az iskolarendszer megreformálása, amelyben Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter volt segítségére.

Az egész politikai életet a területi revízió igénye hatotta át. Ez azt jelenti, hogy meg akarták változtatni a békeszerződés határozatait, hogy Magyarország visszakaphassa az elvesztett területeket. Ehhez szövetségeseket is kellett szerezni, olyan országokat, amelyeknek hasonló céljai voltak. Először – a '20-as években – Olaszország volt a fő szövetségesünk, majd a '30-as évektől a világháborúban szintén vesztes Németország.

A revíziós törekvéseket szolgálta az oktatásügy is. Bizonyítani kellett kultúrfölényünket a szomszédos né-

pekkel – szlovákok, románok, szlovének, szerbek, horvátok – szemben, és ezért nagyon sok iskola épült ebben az időszakban. Több száz iskola működik ma is ezekben az igen impozáns épületekben.

Nem csak kulturálisan, katonailag is készült az ország. A fiatalokat már gyermekkorukban is edzették, hogy jó katonák legyenek. A cserkészmozgalomban a világ legjobbjai közé tartoztunk, olyannyira, hogy 1933-ban mi rendezhettük meg a cserkész-világtalálkozót.

Cserkészcsapat

Magyarország Trianon után

1929 és 1933 között söpört végig a világon a nagy gazdasági válság. Ez az agrárországokat, így Magyarországot is különösen súlyosan érintette, több millió ember vált munkanélkülivé. A tömeges elnyomorodás, a szegénység kedvezett azoknak a politikai erőeknek, amelyek szélsőséges eszméket vallottak. Bűnbaknak kiáltották ki a zsidókat, sorban születtek meg a harmincas évek végétől azok a törvények, amelyek a jogaikat korlátozták. Nem nézték, hogy szegény vagy gazdag, gyáros vagy gyári munkás, orvos vagy falusi tanító; ha zsidó volt, bűnös volt. Még a Színházi Élet című lapot is betiltották, csak azért, mert a főszerkesztője zsidó volt. A második világháborúban a zsidók kezébe nem adtak fegyvert, munkaszolgálatot teljesítettek a fronton. Végül 1944 tavaszán és kora nyarán a teljes vidéki zsidóságot vagonokban szállították a német haláltáborokba, ahol elpusztították őket – ez volt a holokauszt. Hasonlóan jártak el a cigánysággal is, őket is deportálták; a cigányság kiirtása a porajmos.

A második világháborúban a németek oldalán vettünk részt, reménykedve a területek visszaszerzésében. Háborús részvételünk fő felelőse Horthy Miklós, aki 1920–1944-ig az ország kormányzója, a hadsereg főparancsnoka volt. Látva a német vereség elkerülhetetlenségét, 1944 őszén ki akarta vezetni Magyarországot a háborúból, de a kiugrási kísérlet nem járt sikerrel. A kormányzó végül, miután fia életével is megzsarolták, október 16-án miniszterelnökké nevezte ki Hitler feltétlen hívét, a nyilas mozgalom vezetőjét, Szálasi Ferencet, majd lemondott tisztségéről. A Horthy által – sajnos – törvényesen kinevezett magyar kormány Hitler utolsó csatlósa volt.

A rövid politikai áttekintés megmutatta, hogyan vált egyre súlyosabbá a helyzet Magyarországon. Azonban nem mindenki szenvedett. A gazdag iparosok és arisztokraták szép villalakásokban éltek, nyáron a tengerparton (Abbázia) vagy Karlsbadban üdültek, de kedvelték Balatonfüredet, Tihanyt, a Dunakanyart vagy a Mátrát is.

A munkások és parasztok nem tudták, mi a nyaralás, gyakran még ennivalóra sem futotta. A nehéz fizikai munkát végző parasztok, kubikosok, napszámosok híg leveket ettek, krumplit és tészta, húst csak nagyon ritkán. A lakásaikban szó szerint nyomorogtak, jellemző volt, hogy négy-öt-hat ember lakott egy szobában, egy-egy ágyban általában ketten, néha hárman is aludtak.

A városi szegényeknek sokszor még a villamosjegyre sem volt pénzüik, a villamos hátulján, az ütközőre ültek föl, hogy munkába, iskolába mehessenek.

A szegénység és a nyomor ellenére is volt néha vidámság. A szegény gyerekek is játszottak, métát, pilinckét. Ez utóbbit bottal és két oldalán kihelyezett, 15-20 centiméteres henger alakú fadarabba játszották. A földön fekvő fadarabra ráütöttek a bottal, az felpattant, és a levegőben kellett továbbbútni.

A második világháború végét mindenki másképp élte meg. Volt, aki felszabadulásnak mondta, mert nem üldözték tovább, másokat meg épp ekkor kezdték üldözni a megszálló szovjet csapatok, számukra elnyomás, megszállás kezdődött. A háborút követően súlyos élelmiszerhiány alakult ki, az árak az egekbe szöktek, 1946 nyarára már számokkal szinte ki sem lehetett fejezni az árakat. Új pénz kellett, és 1946. augusztus 1-én bevezették a ma is használatos forintot.

Tujázók. Jegy nélkül a villamos hátulján, vagy röviden a „tuján”

A KORSZAK PÉNZE

1919 válságos év volt Magyarország számára – minden szempontból. Az árak igen nagymértékben emelkedni kezdtek, amit jól jelez, hogy 100 korona a háború kitörésekor még kicsit több mint 105 svájci frankot ért, 1916 elején 63-at, 1919 nyarán 11,6-ot, 1920 júniusában már csak 3,1-et, az év végén már alig 1,4-et, 1923 decemberében pedig már csak három hellert (0,03 frankot). 1914-ben 1 kilogramm füstölt szalonna ára 1 korona 60 fillér volt, ugyanez 1924-ben 44 ezer koronába került! Az elinflálódott, bizalmi válságban lévő pénz helyett szerettek volna új fizetőeszközt bevezetni, ehhez azonban hiányzott a megfelelő mennyiségű fedezet. Ennek orvoslására Hegedűs Lóránt pénzügyminiszter új adónemeket vezetett be, sőt egyszeri vagyonváltást vetett ki a bankbetétek, üzletrészek, értékpapírok, földek és ingatlanok után. Sajnos a remélt bevételt nem sikerült beszedni, így más megoldást kellett találni az új pénz bevezetéséhez. Eközben az infláció időnként már megütötte a hiperinfláció mértékét is, vagyis az árak egy hónap leforgása alatt több mint 50 százalékkal emelkedtek. Ennek eredményeképpen 1923-ban egymillió koronás bankjegyek kibocsátását is elrendelték. (Érdekes epizód az úgynevezett frankhamisítási botrány, amely során a trianoni békediktátum kialakításában vezető szerepet játszó Franciaország gazdaságát próbálták megroppantani hamis gyártmányú, nagy címletű frankosokkal. Több magas rangú személy is érintett volt az ügyben, amely komoly nemzetközi feszültséget gerjesztett.)

A világháborús jóvátételek fizetése érdekében a Népszövetség beavatkozott a magyar gazdaságirányításba, jelentős károkat okozva azzal, hogy pusztán a pénzügyi egyensúly megteremtésére koncentráltak. A közterhek nagymértékben növekedtek, de ez sem hozta meg a várt eredményt, így végül igen hátrányos feltételek mellett, népszövetségi kölcsönt fölhasználva kezdtek hozzá az új pénz megteremtéséhez. A folyamat pozitív hozadéka volt, hogy 1924-ben fölállították a jegybankot, vagyis a Magyar Nemzeti Bankot. Az intézkedések hatására végül sikerült stabilizálni a koronát.

Amikor 1927 januárjában bevezették az új pénzt, akkor egy pengő 12500 koronával volt egyenértékű (váltópénze a fillér volt). Egy kilogramm arany értéke ekkor 3800 pengő volt.

A pengő igen stabil és nemzetközi viszonylatban is elismert valuta volt, amelyet a magyar éremművészek és grafikusok nagy hozzáértéssel terveztek meg, a magyar pénzek így Európa legszebbjei közé tartoztak.

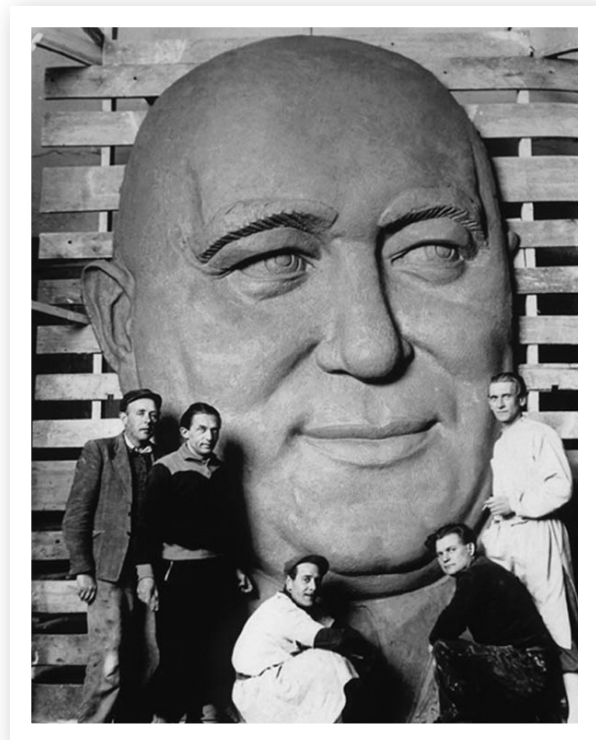
A fizetőeszköz a gazdasági világválság viharait is jól állta, de a '30-as évek végén a fegyverkezési programok, illetve a háború előszele miatt lassú infláció indult meg, amelyet a visszacsatolások is növeltek, majd a háborús gazdálkodásra való átállás még tovább serkentett 1942-től. A harcoló felek mindenre elszántan küzdöttek egymással, s az ország több mint fél évre hadszíntérré változott. A német megszálló erők rablógazdálkodása, majd a „felszabadító” szovjet csapatok gátlástalan zsákmányszerzése és sarcai teljesen tönkretették az ország infrastruktúráját. Magyarország olyan véráldozatot szenvedett el, amelyek alig voltak pótolhatóak. A rengeteg hősi halott és hadifogoly, a malenkij robotra hurcolt civilek és a koncentrációs táborokban elpusztult zsidóság hiánya annyira megviselte – az előbbiekkal együtt – a gazdaságot, hogy a termelés a háború előtti évekhez képest jelentősen visszaesett, s hiánygazdálkodást eredményezett.

1944 őszén a megszálló szovjet csapatok a Vörös Hadsereg Parancsnoksága nevével fémjelzett, fedezet nélküli bankjegyeket hoztak forgalomba, amelyek katonai szükségpénzek voltak kényszerárfolyammal. A bizalmatlanság igen nagy volt velük szemben, ami az infláció növekedésében is megnyilvánult (később a jegybanknak ezeket be is kellett váltania hivatalos pengő bankjegyekre, hatalmas veszteséggel). 1945 decemberében bankjegydézmabélyegeket vezettek be, amelyeket a pénzekre kellett ragasztani. Azért, hogy a pénz a rajta lévő érték szerint forgalomban maradhasson, névértékének háromszorosát kellett fizetni értük – az intézkedés azonban lényegében hatástalan volt.

1946 júliusának végére a napi infláció mértéke megközelítette a 160 ezer százalékot! A legnagyobb címletű bankjegy, amelyet forgalomba hoztak, a 100 millió b.-pengős volt (százmillió billió, azaz: 100.000.000.000.000.000 pengő). Ennél is nagyobb címlet volt az egymilliárd b.-pengő, de az forgalomba már nem került. A teljesen tarthatatlanná vált helyzeten úgynevezett adópengők kibocsátásával igyekeztek segíteni, azonban ez is erősen inflálódott, bár azért a hagyományos pengőnél alacsonyabb ütemben, „csak” napi 360 százalékkal (1946 júliusának vége).

A FORINT SZÜLETÉSÉTŐL AZ ÉRETT KÁDÁR-KORSZAKIG (1946-tól az 1979-es évekig)

A címben jelzett történelmi korszak a magyar forint 1946-os megszületésével kezdődik, és az érett Kádár-korszakkal fejeződik be. Ez a csaknem 25 év több fontos történelmi eseményt, korszakot is magában foglal, amely alapvetően meghatározza a XX. század szülöttjeinek gondolkodásmódját. Ezekben az eseményekben közös az a körülmény, hogy Magyarország a második világháborút követően a vesztes oldalon találta magát. A német megszállást szovjet „felszabadítás” követte. Ettől fogva hazánk a keleti blokkhoz tartozott, a politikai élet és a gazdaság pedig a Szovjetunió érdekkörébe került. Felszámolták a demokráciát, kialakult az egypárti diktatúra. A párt és az állam élete összefonódott. Az országot a pártfőtitkár irányította.

A személyi kultusz egyik megnyilvánulása

A Rákosi-korszak szűkebb értelemben 1948 és 1953 között, tágabb értelemben pedig 1947 és 1956 között tartott. Rákosi Mátyást „Sztálin legjobb hazai tanítványának” tartották. Sztálinhoz hasonlóan személyi kultuszt valósított meg. A budapesti trolibusz azért viseli a 70-es számot, mert Sztálin 70. születésnapján adták át ezt a vonalat 1949-ben. Rákosi születésnapján állami ünneppsorozatot tartottak. Legfőképpen a diktatúra, a korszak túlkapásai, valamint az ország függetlenségének helyreállítása céljából tört ki a forradalom és szabadságharc 1956-ban. A forradalmat végül szovjet segítséggel levertek.

Az 1956-os forradalom leverésétől a rendszerváltásig terjedő időszak Kádár-korszak néven került be a magyar történetírásba. Kádár János az 1956-os forradalom alatt részt vett Nagy Imre kormányában, de november 4-én átállt a szovjetekhez, akik a visszaállított kommunista diktatúra vezetőjévé tették. 1956 novembere és 1988 májusa között először az MSZMP első titkáráként, később pedig főtitkáráként Magyarország első emberének számított.

A Rákosi-korszakban Magyarországot a „vas és acél országává” akarták fejleszteni, ezért szükség

volt új nehézipari központokra, városokra. Ezért sorra alakultak az új ipari városok, mint Inota-Várpalota, Kazincbarcika, Oroszlány, Sztálinváros (utóbbi napjainkban Dunaújvárosként ismerjük). Az iparosítás következménye az lett, hogy a foglalkozási szerkezet átalakult. A mezőgazdaságból élők aránya 1945 és 1960 között drasztikusan csökkent.

A korszakban fő ellenségnek a kulákok számítottak. A kulákok középső- és gazdagparasztok voltak. Őket sújtotta leginkább a kötelező terménybeszolgáltatás, a „padláslesöprés”. Aki nem teljesítette a terménybeszolgáltatást, annak büntetésként az utolsó szem gabonáig lesöpörték a padlását. Ez az jelentette, hogy az utolsó szem gabonáig elvették minden terményét. A végrehajtás során nem voltak tekintettel a háztartási szükségletekre és a mindennapi megélhetésre sem.

A kommunista diktatúrában a polgárságra is nemkívánatos személyként tekintettek, ez a réteg a rendszer ellenfelének számított. Ezért a korszakban sorra zártak be a kávéházak Budapesten.

Akárcsak a gazdaságban, a kommunista diktatúrában mennyiségi szemlélet alakult ki az ország népességével kapcsolatban is. Ratkó Anna (népjóléti miniszter, 1950–1955) betiltotta a művi abortuszt, amelynek következtében a születések száma meredeken növekedett. 1956-ban viszont politikai okokból sokan hagyták el az országot, a legtöbben menekültek és megszöktek a nyugati országokba, korabeli kifejezéssel élve disszidáltak.

Kutatás egy padláson

A Kádár-korszakban számos népjóléti intézkedés született, 1967-ben például bevezették a gyermekgondozási segélyt (gyes). A nők gyermeküket 3 éves koráig otthon nevelhették, s ezért az anya szerény állami támogatásban is részesült.

A Rákosi-korszakban a családok mindennapjait a félelem határozta meg; mivel a letartóztatások leggyakrabban hajnalban történtek, sokakból később is pánikrohamot váltott ki a csengőfrász. A megfélemlítés minden diktatúra jellemzője, ahogy a propaganda is. Nem véletlen, hogy a korszakban fontos szerepet szántak a tömegtájékoztatásnak. Az 1950-es években a Szabad Nép című lapot olvasták a legtöbben.

Ez volt a korszak egyetlen pártjának, a Magyar Dolgozók Pártjának a hivatalos lapja. A cenzúra nagyon szigorú volt, csak olyan lap és írás jelenhetett meg, amely nem kritizálta a Rákosi-rendszert.

Ebben a korszakban terjedtek el a modern kommunikációs eszközök. Az 1950-es években megjelent a rádiózás szokása vidéken is. A rádió ára – a készülék minőségétől függően – 600 és 3500 forint között mozgott. A korszakban 5-600 forint körüli volt az emberek átlagos havi fizetése. 1956-ra a mozi általánosan elterjedt tömegszokássá vált; egy magyar lakos átlagosan havonta vásárolt mozijegyet valamilyen filmre. Az országban ebben az évben nagyjából négyezer mozi működött, számuk nyolc év alatt megnégyszereződött.

Kádár János – Rákosival szemben – a lakosság életszínvonalának növelésére törekedett. Az 1960-as években az úgynevezett panelépítési program keretében rengeteg új ház épült, sok lakással. Ezek a házak ránézésre nem nyújtanak esztétikus látványt, egytől egyig négyszögletű, lapos tetős épületek, ugyanakkor a lakásokban volt meleg víz és fűtés, ami a korábbiakhoz képest modernebb életmódot jelentett. A Kádár-korszakban javult a háztartások felszereltsége. A statisztikák szerint 100 családból 70-nek volt mosógépe, 35-nek volt hűtőszekrénye, 38-nak porszívója, 15-nek lemezjátszója. Rádióval általában minden háztartás rendelkezett. A lakások telefonellátottsága is javult, de ebben a tekintetben még mindig Európa sereghajtói közé tartozott az ország. A számítógépek az 1970-es években kezdtek megjelenni az otthonokban.

1946-tól sorra jöttek létre a kommunista ifjúsági szervezetek (pajtás- és kisdobosmozgalom, úttörőszervezet, DISZ, vagyis a Dolgozó Ifjúság Szövetsége). Céljuk a nevelés volt, a fiatalok felkészítése a kommunista életre. Az államosítás az oktatási rendszert is utolérte: 1948-ban körül-

belül 6500 községi és egyházi iskola került állami tulajdonba. Az 1950-es évektől kezdve a felső tagozaton és a középiskolában minden diáknak kötelezően tanulnia kellett az orosz nyelvet. Az 1960-as évek közepén a huszonévesek 15 százaléka járt egyetemre, főiskolára. Ez az arány európai összehasonlításban meglehetősen alacsonynak számított, de sok munkás- és parasztfiatal számára jelentett felemelkedést.

Az 1960-as években egyre több háztartásban volt TV

A sport egyre népszerűbbé vált, és a sportolás színvonala is emelkedett. Ennek bizonyítéka, hogy Magyarország az 1952-es helsinki olimpián 16 aranyérmet szerzett, amit azóta sem sikerült túlszárnyalni.

A kommunista diktatúra nem rokonszenvezett az egyházakkal. A vallásos ünnepek egy részét eltörölték (pünkösöd, húsvéthétfő), másoknak új tartalmat adtak. A karácsony helyett fenyőünnep volt, a gyerekek Mikulás helyett Télióra vártak. Az 1950-es évektől kezdve augusztus 20-a nem Szent István és az államalapítás, hanem az új kenyér és az alkotmány ünnepe volt.

Úttörők

A KORSZAK PÉNZE

A pengő inflációja minden korábbi rekordot fölülmúlt; olyan tempóban és mértékben értéktelenedett el a magyar fizetőeszköz, amit korábban elképzelni sem tudtak. A háború okozta mérhetetlen károkat és szenvedést csak tetézte a pénzrendszer instabilitása miatti bizonytalanság. Az infláció és következményei főként a városi lakosságot sújtották (leginkább a nagyvárosokat, elsősorban is Budapestet), hiszen az urbanizált lakosság jobban rá volt szorulva a kereskedelemre, s az sem sokat segített, hogy már a háború alatt élelmiszer-jegyrendszert vezettek be. Ennek következtében feketézésnek nevezett cserekereskedelem indult meg. Vidékről élelmiszert szállítottak a fővárosba, amiért nem pénzt kértek (hiszen az napról napra elértéktelenedett), hanem egyéb javakat. Főként ruhanemű, méteráru, apróbb berendezési tárgyak, ékszerek cseréltek gazdát, de minden rászoruló fővárosi család azt tette élelmiszerré, amire rákényszerült: akár bútort, könyveket, festményeket, bélyeg- vagy éremgyűjteményeket is elcseréltek. Az élelmiszerral így módon üzletelő „nepperék” sokszor igen magas árat szabtak portékájuknak, komoly vagyont gyűjtve másfél év leforgása alatt.

A forint bevezetésére 1946. augusztus 1-én került sor (egy forint 100 fillérré oszlott). Ekkor 1 forint 400 ezer quadrillió (400.000.000.000.000.000.000.000.000) pengővel volt azonos értékű, s 200 millió adópengőt számítottak egy forintba.

A fémpenzék készítéséhez való verőtövek gyártásához jó minőségű acélra lett volna szükség, ez azonban a Lánchíd újjáépítése miatt nem állt rendelkezésre, így a szerszámokat kilőtt német harcokosik tengelyeiből állították elő. A 10 és 20 filléresek alumíniumbronzból készültek, az 1 és 2 forintosok alumíniumból, míg az inkább csak emlékéremként kibocsátott 5 forintosok ezüstből. A lyukas kétfilléresek, 5, illetve 50 filléresek kibocsátására csak később került sor.

Az új papírpénzeken munkások arcképei tűntek föl, 1947-től azonban Petőfi, Dózsa, Kossuth (1946-ban már ezüst 5 forintosokon is szerepelt), később Rákóczi szerepeltek rajtuk.

Az új forint is igen inflációérzékeny volt. A magyar államadósság, a háborús jóvátételek, a hiánygazdálkodás, majd a tervgazdálkodás bevezetése 1951-re átlagosan 200 százalékos áremelkedést eredményeztek a bevezetési árfolyamokhoz képest. A jegyrendszer részben továbbra is fennmaradt, s központilag szabályozott ármegállapítás lépett érvénybe. 1953 után a Nagy Imre-féle kormány (és utódai) több ízben is csökkentették az árakat, de azok általában véve még mindig jóval az 1946-os év szintje fölött maradtak.